

KRITIKAI SZEMLE

MELICH JÁNOS: *A honfoglaláskori Magyarország* (utolsó füzet). A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve I., 6. szám. Budapest, 1929.

E füzettel befejezést nyert Melich Jánosnak a honfoglaláskori Magyarország helyneveire vonatkozó kutatása. Feladatául annak a rendkívül sok szempontból érdekes és megoldásra régen váró kérdésnek a vizsgálatát tűzte ki: mit vallanak a honfoglaláskorabeli földrajzi nevek mint kétséghelytelenül hitelességű bizonyítékok a régi Magyarország honfoglaláskori lakosságáról. Buvárlatainak rendkívül gazdag tudományos eredménye van. Amde e kérdés napjainkban nem csupán tudományos probléma, hanem más, a tudományon kívül álló szempontból is nagyon aktuális. Nehézsége éppen ez aktualitásában rejlik. A különböző érdekelt nemzetek szaktudósai, akik e kérdéssel napjainkban foglalkoztak, nehezen tudták elkerülni, hogy megoldásába a tisztán tudományos szempont helyett más, a tudománytól idegen szempontot ne vigyenek. Megoldására a magyar nyelvtudós helyzete a legkedvezőbb. Nemcsak azért, mert e helyneveket a magyar nyelvnek, a magyar tudományos eredményeknek és a magyar oklevelek tulajdonnévanyagának ismerete nélkül megfejtani hiábavaló próbálkozás, hanem más szempontból is. Melichnek egy szóbeli nyilatkozata szerint: „E nevek földterítésében nekünk magyaroknak egyedüli érdekünk a tiszta, elfogulatlan igazság”.

A kérdés megoldásának másik nehézsége abban van, hogy inkább történeti, mint nyelvészeti probléma. Amde a történettudóst teljes nyelvészeti készség nélkül a földrajzi és személynévek mindenféle kockázatos és délibábos következtetésekre csábítják. Mindenkép örvendeniünk kell tehát, hogy Melich Jánost, az összehasonlító nyelvésznek ezt a kiváló mesterét, tudományos érdeklődése erre a területre is elvezette.

Melich kutatásainak egyes részletei már a külföldre is eljutottak. Kivánatos volna azonban a külföldi tudományos fórumok számára az egész munkát hozzáférhetővé tenni. Egyes megállapításai már is átmentek a köz tudatba. Most előttünk áll mindenkinek hozzáférhetően az egész munka.

A könyv előbbi részeit megjelenésük sorrendjében az *Erdélyi Irodalmi Szemle* már ismertette. A jelen, utolsó füzet folytatja a bizánci érdekeltség területén levő honfoglaláskori helynevek vizsgálatát. E földrajzi nevek vallomása szerint a honfoglaláskor a Szerémségben, a Duna-Tisza közén és a Marosközön találtak a honfoglaló magyarok szláv népeket. Hogy a Szerémségben és Belgrád-Viddin közt a Duna mentén délszlávokat, még pedig bolgárszlávokat találtak, a Szerém, *Eszék, Valkó, Pozsega, Zemlin* (> *Zimony*), *Szagyóca, Szalánkemen, Haram, Bodon, Szeredüc* nevek bizonyítják. Ugyanilyen nyelvű délszlávokra következtethetünk a Duna-Tisza közén a *Zemplén, Tapolca, Torna, Long, Laborc, Zagyva, Kanizsa* helynevekből. A Dunától északra a Marosközön aligha találtak szlávokat. De találtak Erdélyben Gyulafehérvár és Küküllő vidékén (vö. rom. *Bálgard* = Gyulafehérvár, rom. *Tárnava* = Küküllő, magy. *Zalatna*). Ezek a honfoglalás ideje előtt a Balkánról, a bizánci érdekeltség területéről idevándorolt délszlávok voltak. Nyelvük a mai bolgár és keleti szerb nyelvjárás IX. századbeli őse. Hogy e területekre a honfoglalás utáni századokban többféle szláv letelepedés történt, a később keletkezett szláv helynevek bizonyítják (*Kraszna, Radna, Beszterce, Lippa*, stb.). Az *Abrud* és *Ompoly* név alapján lehetónek látszik, hogy Erdélyben dák maradványok is voltak. E földrajzi neveket közvetlenül is vehette nyelvünk a dákoktól, bár valószínűbb, hogy bolgár-török közvetítéssel vette. — Történeti adat

szól a mellett, hogy a Duna-Tisza-köznek a Szerémséggel határos részein néhány gepidatelep is volt, de sem Karácsonyinak, sem Diculescunak nem sikerült olyan honfoglaláselőtti hely- vagy személynevet kimutatni, mely gepida eredetre vallana. A szász *Galt* helynévnek a gepida *Galtis*-hoz az egybecsengésen kívül semmi köze. Diculescu személynevekre hivatkozik, mint pl. egyebek között Anonymus *Gelou*-jára, melyet egy *Gelumir*, *Gailamir* germán névvel hoz kapcsolatba. Amde egy föltételezett keleti germán **Gaila* > román *Gelu* fölvételének ellentmondanak más ellenérvek mellett főképen a román hangtani törvények. A magyar oklevelek adataival kétségtelenül igazolható, hogy *Gelou* és *Gyalu* egy és ugyanazon név s mint több helyt is előforduló magyar helynév magyar személynévi eredetű.

Hogy a honfoglalás idejében volt-e román lakosság a bizánci érdekeltség vizsgált területén, történeti adatokkal eldönteni nem lehet. A nyelvészeti kutatások (*Miklosich*, *Jirecsek*, *Kretschmer*, *Weigand*, *Tiktin*) megállapították, hogy az ósrómai nyelv a Dunától délre, a Balkánon az albán nyelv közelében alakult ki körülbelül a VII–IX. században. A bolgár-törökök erőteljesebb balkáni terjeszkedése a VIII–X. században számos balkáni néptörzset kényszerített lakóföldje elhagyására és új haza keresésére. Új hazát nem volt akkor nehéz találni, hiszen sok volt az üres, lakatlan terület s egy-egy ilyen népnek nem volt nagy a lélekszáma. Ilyen eseményekre gondolhatunk a románság esetében is. Melichnek a román-magyar behatás nyelvi érintkezés határát sikerült a XII. századig visszavinni. De bizonyítékai alapján valószínűnek tartja, hogy kisebb arányú menekülés, illetőleg bevándorlás az őshazából már a IX–X. század határán is történt. Ilyen menekülő, hazát kereső nép vezére lehetett Anonymus *Gelouja* is, ki népével az Alduna mellékéről kerülhetett oda, ahová Anonymus helyezi. A XIII. század második fele óta történt aztán nagyobb arányú bevándorlás.

A honfoglaláskor átvett tulajdonnevek csekély számát tekintve a magyarok a bizánci érdekeltség területén rendkívül gyér lakosságot és sok üres, lakatlan területet találtak.

A IX. századbeli frank birodalom magyarországi érdekeltségének a területén, vagyis Felső-Magyarországon, a Dunántúl és a Dráva-Száváköz nyugati felén a következő országok voltak: *Morávia* a Morva folyó vidékén; a *bajor rábai órgrófság* a Lajta mentén a Rábaig; *Pribina fejedelemsége*, melynek fővárosa *Mosapure* (a mai Zalavár?) volt; *Braslav fejedelemsége*, fővárosa *Sziszek*, a későbbi Tótország területén. Morávia lakói a honfoglaláskor a mai tótok ősei voltak, akik Morva- és Felső-Magyarországon a VI–VII. század határánál nem korábban, a VIII–IX. századnál nem későbbben telepedtek le. E területen a tótok már germán néptörzdeket: kvádokat találtak. Tőlük vették át a *Morva*, *Nyitra*, *Vág* és a kelta eredetű *Kompa* folyónevet s úgy közvetítették a honfoglaló magyarságnak. A mai tótok őseitől: a morvaszlávoktól vették át a honfoglaló magyarok a fentiekén kívül a *Zsitva* folyó nevét, a *Zobor* és *Zovolun* neveket és a *Trencsén* helynevet. Ezeket a morva-szlávoktól foglalták el a honfoglaló magyarok 902–907. között Moráviát, melyhez azonban sem a Csallóköz, sem Pozsony nem tartozott hozzá. Melich fejtegetései során kitér a cseh és tót történetíróknak arra a tanítására, mintha a ma meglevő tót eredetű helynevek mind megletek volna a honfoglalás korában is, s mintha a magyarok Felső-Magyarországot csak Szent István idejében foglalták volna el, Nyitrát pedig csak a XVI. században. Melich utal arra, hogy a magyar törzsnevekből lett helynevek (*Kovács*, *Nyék*, *Megyer*, *Kürt*, *Gyarmat*, *Keszi*) s más helynevek is azt bizonyítják, hogy a X. században a magyarok Felső-Magyarországon már megtelepedtek s a Duna és a Zovolun erdő közt számbelileg is többen voltak, mint a tótok. Oklevelek adataival bizonyítja, hogy a tót eredetű helynevek legnagyobb része a X. század óta keletkezett. Moráviában a tótok mellett germán néptörzdekek is laktak, mint a *Garam* és *Ó-Bars* német neve és oklevelekben előforduló személynevek tanúsítják. E töredékekhez a későbbi századokban állandó hozzávándorlás történt.

Az átörökölt tulajdonnevek (folyó- és víznevek) és a honfoglalás után keletkezett folyó és víznevek arányszáma azt bizonyítja, hogy a felsőmagyar-

országi részekben a honfoglalók nagyobb számú lakosságot találtak, mint a bizánci érdekeltség területén.

A dunántúli részekben legtöbb embert a Balatontól északra a Dunáig terjedő területen találhattak. A honfoglaláskori helynevek tanúsága szerint az itt talált néptörödékek bajorok, avarok és tótok voltak. A Balatontól délre a Mura-Drávaig nagyon csekély számú néptörödékek laktak. A baranyai részekben török-bolgárokat, a Balatontól délre valamely újlatin s talán szlovén törödéket is találhattak. A Dráva-Száva nyugati részén délszláv: kajkavác nép lakott.

A Felső-Magyarországon és a Dunántúl megtelepedett honfoglaló magyarság Melich nézete szerint jóval több volt az itt talált néptörödékeknél, tehát nagy túlzás azt hinni, hogy a honfoglaló magyarság sok honfoglaláskori népet beolvastott volna.

Dr. Csúry Bálint.

CSIKSZENTMIHÁLYI SÁNDOR IMRE: *A székelyek letelepülése.* Budapest 1930. Jókai Nyomda, 8°, 88 l.

A folyó év elején Budapesten hirtelen elhunyt bankhivatalnok és történétíró utolsó műve, akinek kezéből a halál Arpádházi boldog Margit életén dolgozva ütötte ki a szorgalmas és termékeny tollat. A *Genealogiai Füzetek* tizenhárom évfolyama (Kolozsvár 1903–1914), *A széplaki Petrichevich-Horvát családról* (Kolozsvár 1908), *A csikszentsimoni Endes család levéltára* (Kolozsvár 1910), *Erdély pénzüvilága* (u. o. 1910), *Címerlevelek, I–II* (u. o. 1910, 1912), *Címerhasználat* (u. o. 1911), *A csikszentmihályi Sándor család levéltára* (u. o. 1914), *Kolozsvár címeres emlékei* (u. o. 1920) e. művei szorgalmáról és történétírói buzgóságáról maradandó tanúságot tesznek.

Utolsó művében a sokat vitatott székely kérdést igyekszik megfejteni. A kérdés irodalmát teljesen ismeri, s ha új beállítási és meglátásai nem is mindig meggyőzők, de mindig érdekesek és gondolatot ébresztők. Művének 15 fejezetbe csoportosított anyaga érinti és önálló rendszerbe foglalja a székely kérdés minden ágát. Ez a 15 fejezet a következő: 1. Csiglamező; 2. A székelyek első lakhelyei; 3. A székelyek és a szállásbirtokok; 4. Erdély megszállása; 5. A székelyföldi gyepük; 6. Sebösföldje; 7. Székföldre; 8. Kézd; 9. Torja-vására; 10. A Maros-Nyárad szöge; 11. A Partium (Udvarhely m. nyugati része); 12. Nemek és ágak; 13. A falui földközösség; 14. Csík-szék kialakulása; 15. Régészeti leletek.

Elméletét csak szerényen, óvatosan hangoztatja és igyekszik mások műveiből vett adatokkal, saját adalékaival és meglátásaival valószínűvé tenni.

Megállapításainak lényege, hogy a székelyek a magyar honfoglalást követő időkben Nyugaton a Lél és Botond vezérek szállásbirtokaihoz legközelebb eső gyepüéseken települtek le (az egykori Pannonia északnyugati és délnyugati vonalán, Mosony, Pozsony, Nyitra, Baranya egyes részein); Keleten pedig az Alföld és Erdély határvonalán, a Fekete-Körös és a Maros két partján (erre a tájra teszi a Csigla mezejét is) s ettől északra Bihar-Szabolcs felé. Vagyis a honfoglalás után kialakult magyar terület védelmi vonalát alkotó keleti és nyugati gyepük védőiként települtek meg a magyarral rokon székely ősek. Ezen a vonalon emlegetik őket 1086–1260 közt a források. Innen kerültek a fokozatosan meghódított Erdélybe, ahol 1210-ben említik őket először. Első nevezetesebb lakóhelyük itt Szászsebes és Szászváros között volt: Sebös földjén, meg Szász, Kézd és Medgyes vidékén. (Szerinte Kalotaszeg vidéke is székely település.) Nagyrészt innen kerültek aztán át mostani lakóhelyeikre. Maga Sándor Imre mutat rá (15. l.), hogy történeti, jog-, hely- és névtörténeti elemekből felépített elmélete lényegileg megegyezik Dr. Erdélyi Lajos nyelvtörténeti és nyelvjárási vizsgálódásainak az eredményeivel: a keleti székelyek a Dunántúl északi részéből települtek mai lakóhelyükre (*A székelyek eredetéhez nyelvjárásaik alapján*, 35. l.).

Mindenütt érdekes, ha nem is meggyőző előadását nem szakember is

élvezettel olvashatja. Már csak azért is, mivel megtudja belőle egy szak-kutatónak a lenyegest kiemelő összegezéseiben az erdélyi szakkutatók megállapításainak és elméleteinek mivoltát és eredményeit. Genealógiai kutatásainak eredményeként is érdekes beállítással beszél a székely nemzetről és ágakról, a székely falusi földközösségről, a hely- és személynévek kapcsolataiból levonható településtörténeti mozzanatokról. Kár, hogy nem ismerte O. Liebhartnak a lipcei Balkan-Archivban megjelent toponymiai tanulmányát a székelyföldi helynevekről, mert ez bizonyára előnyös és termékeny vizsgálódásokra ösztönözte s kéziratban már hosszú évek óta meglévő most ismertetett művén is módosított volna. Így pld. a Torja-Vására (= Kézdivásárhely) névben nem láthatunk szerzővel (33 l.) értelemkettőzést, tautológiát, a szláv „targ” és az azonos jelentésű magyar „vásár” kapcsolásával, hanem a Torja nevet azon szláv szóból vezetjük le, amely Torda, Tardoskidd, stb. helynevekben is etymont adó alap, és erős, erődített helyet, várat, erődítményt jelent.

Azt a szilárd meggyőződését sem oszthatjuk, hogy a székek intézményét a szászoktól vették át a székelyek, inkább török eredetűnek tartom. E mellett szólna az a körülmény, hogy a jászkúnoknál is korán előfordul (l. Gyárfás művében).

Szerzőnek ez a legutolsó műve is fájdalmasan juttatja eszünkbe, hogy korai elhunytával nagy veszteség ért bennünket.

Dr. Bitay Árpád.

GYÖRGY LAJOS: *Egy középkori Sibylla-vers régi magyar irodalmunkban.* — rendes tagtól. Székfoglaló értekezésül felolvasta 1929. évi febr. 8.-án. 1929. Dunántúl R. T. Egyetemi Nyomdája Pécsen. — A Szent István Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának felolvasásai. Szerkeszti Várda Béla osztálytitkár. I. kötet, 4. szám. (8-r. 102+2 lap.).

Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárának régi magyar könyvei között van egy unikum, mely 1649-ben jelent meg *Breuer Lőrinc* lőcei nyomdájában; e mű címe: „*Az Sybillának jóvendöléséről, és Salamon királynak böltseségéről, s-tsuda dolgok tétélekről, mellyel löttének: és kik még lejendnek itélet nap előtt. Németből magyarra fordítottat Gyirwa Wentzel által.*” A könyv töredékesen maradt reánk, középeről és végéről néhány levél hiányzik.

Ez a Sibylla-vers, amely antik, keresztény és nemzeti elemekből szövődött ösze és nyert verses formát a XIV. sz. második felében, a középkornak egyik legkedveltebb és legelterjedtebb termékét közvetítette a magyar irodalommal. Századokon át csaknem változatlanul számtalan lenyomatban élte népszerűségét, mely a német irodalom területéről a holland, dán, svéd és a magyar szellemi élet környékére is áthatolt. Így a közvetlen forrás megjelölése nehéz. Szerző egy Magdeburgban 1583-ban nyomtatott példányt használt és ennek segítségével a hiányos magyar szöveg hézagait is kiegészítette.

A vers az első emberpár bűnbeesésének és a paradicsomból való kiűzetésének történetével kezdődik. Az elaggott Ádám fiát a paradicsomba küldi, hogy az élet fájáról hozzon neki gyümölcsöt. A fiú azonban a paradicsom kapujában az angyaltól egy zöld ágat kap, melyet apjának sírjára ültet. E fát Salamon király temploma építéséhez akarja felhasználni, de Isten ezt nem engedi meg, mire egy patak fölé helyezik pallónak. Sibylla jósnő Salamon királyhoz érkezik. A pallóban felismeri az „élet fáját” és nem lép rá, amiért Isten megjutalmazza. Sibylla megjóvendöli Krisztus születését és halálát. Keresztje ép e fa lesz. Azután Salamonnal együtt terjedelmes jóvendölést mond a XIV. század német császáraitól. Végül az Antikrisztus uralmáról és a világ végéről értesülünk.

Ez a Sibylla-vers könnyen felismerhetőleg több elemből áll s ezeket Sibylla személye tartja egybe. Eredete szerint ez a Sibylla nem más, mint Sába királynő, akinek személye a keresztény világnézetben fogant Sibylla

Tiburtina alakjával forradt össze. Ugyanebből a népszerű középkori tiburi Sibyllából, akinek mondai személye a művészetet is sokszor foglalkoztatta, másolta le a versszerző a szellemtörténeti szempontból rendkívül jelentős *császárjóslatát*. A versnek ez a motivuma nem egyéb, mint a népek messiási hitének az idők szelleméhez módosult változata, amely szorosan összefügg a középkor eszkatologikus hangulatával. Ránk nézve azért is nevezetes, mert az apokaliptikus spekulációktól távoleső magyar szellemtörténetben a népek életében nagy szerepet játszó császárjóslatoknak egyetlen magyar nyelvű emléket tartotta fenn számunkra. Ehhez járul még a középkor legmélyebb rétegeibe nyúló két legendai motívum. Egyik a paradicsomi életfa misztikus felfogásából sarjadt, a bűnbeesés és a megváltás szimbólumának költői szépségeit összekötő *szent kereszt legendája*, amely ragyogó pompájú életét még a Krisztus előtti időkben kezdte meg s a középkor századaiban bontotta ki teljesen. E motívumnak egyik legsajátosabb változata került a Sibylla-versünkbe. A másik legendai mozzanat, amely szintén jellemzően színezi e középkori verset, a *15 csodajel legendája*. Pontosan megállapítható forrása szerint Gyirwa Vencel e versében az utolsó ítélet csodajeleinek legősibb tradícióját ültette át a magyar eszkatologikus irodalomba.

E Sibylla-vers tehát, melyben az ó- és középkori lélek érzelmi és gondolatvilágának nagy problémái, kínzó kétségei és megnyugvást kereső sóvárgásai csapódtak le, élénken színezi nemcsak a XVII. századi elbeszélő irodalmunk egyhangúságát, hanem jelentős vonásokkal gazdagítja, a szerző megállapítása szerint, szellemi életünknek a nagy európai közösségbe torkolló jellemvonását is. Indokolt volt tehát, hogy az EME unikum Sibyllaversét György Lajos alapos tanulmánya függelékül betűhíven kiadta.

Dr. Rajka László.